

La portada d'aigua de Santa Maria de Martorelles a Mollet del Vallès durant la II República

Agustí Morera i Cortines*

Resum: A principis dels anys 30, l'Ajuntament es va veure en la necessitat de trobar nous recursos hídrics per a l'abastament d'aigua potable. Per això, va comprar la mina de Can Subirà, al poble veí de Santa Maria de Martorelles, i va fer les obres de conducció de l'aigua. El servei es va posar en funcionament entre finals de 1937 i principis de 1938. A partir del finals dels anys quaranta i sobretot en la dècada dels cinquanta el servei es va anar abandonant fins que l'any 2001 l'Ajuntament de Mollet va cedir la mina gratuïtament al municipi on pertany, Santa Maria de Martorelles.

Paraules clau: mina de Can Subirà, mina de Can Matons, abastament d'aigua, II República, Mollet del Vallès, Santa Maria de Martorelles.

L'any 1911, l'Ajuntament de Mollet del Vallès posa en funcionament l'abastament d'aigua corrent, que donarà servei a un reduït nombre d'abonats. Amb el pas del temps els abonats augmentaran i la demanda d'aigua també. A la dècada de 1930, el consistori molletà té la necessitat de trobar noves fonts de subministrament, ja que els recursos propis són insuficients. Com a mesures de xoc, l'any 1932 encarrega un estudi hidrogeològic i, l'any 1933, compra una mina d'aigua situada a Santa

Figura 1. Capçalera de la mina de Can Subirà.
Foto: A. Morera

* Enginyer Tècnic Industrial. moreraca@gmail.com

Maria de Martorelles.¹ En el moment de la compra la mina es coneix amb el nom de mina de Can Subirà, per bé que també serà coneguda pel nom dels diferents propietaris: mina de Can Coll, mina de Can Font i mina de Can Matons. Després de la compra, el consistori molletà farà diverses obres de millora en la zona de captació de la mina i també tota l'obra d'enginyeria que permetrà l'arribada de l'aigua de Martorelles a Mollet.

La mina de Can Subirà neix a la finca de Can Girona –sota la casa–, en el fondal del torrent de Can Gurri, dins del terme municipal de Santa Maria de Martorelles. Des de la zona de captació de la mina, l'aigua es condueix a la caseta de cloració, després al dipòsit regulador de la Torre dels Galls i finalment, sempre per gravetat, al dipòsit del cementiri de Mollet.

124

L'obra d'enginyeria

Després de la compra, el consistori molletà amplia 77 m la capçalera de la mina, per tal d'augmentar la zona de captació. A partir de la captació i fins a la caseta de cloració, l'aigua circula per una galeria subterrània, de 550 m de longitud, paral·lela al torrent. Al llarg del recorregut es construeixen vuit pous de registre, protegits per una caseta, feta amb maó, de base quadrada, 1 x 1 m, i 2 m d'alçada i portes d'accés metàl·liques (avui tapiades per prevenir possibles accidents). Des de la caseta de registre es pot accedir a la galeria subterrània, per un pou circular amb pas d'home, per fer tasques de neteja i manteniment.

Després d'un recorregut íntegrament subterrani, l'aigua es fa visible dins de la caseta de cloració, construï-

Figura 2. Pou de registre. Foto: A. Morera

da a tocar de la mateixa llera. La caseta de cloració és una construcció de base quadrada, de 3 x 3 m i 2 m d'alçada. Està construïda en obra de fàbrica de totxana i arrebossada exteriorment, amb coberta de teules i porta de ferro i quatre forats de respiració instal·lats en façanes oposades. En l'interior, després de l'orifici del canal d'entrada, trobem uns compartiments, d'uns 40 cm d'alçada, pensats per afavorir la decantació de sorra i altres possibles sòlids que l'aigua arrossegués. Després trobem la instal·lació de cloració i finalment –en la part oposada a l'entrada– la sortida d'aigua.

Un fet que cal destacar, força interessant des del punt de vista arquitectònic i cultural, és que encara hi ha dempeus l'obra civil de la caseta de cloració, construïda durant la II República. El constructor d'aquesta obra va deixar la seva empremta ideolò-

¹ Abans de l'any 1927, Santa Maria de Martorelles i Martorelles formen una mateixa unitat municipal. L'any 1927 es produeix la segregació de Santa Maria de Martorelles com a municipi.

gica en les reixes ceràmiques de les finestretes de ventilació de la caseta. Es tracta de reixes ceràmiques esmaltades, de color verd, amb l'estrella de cinc puntes maçònica. L'estrella de cinc puntes en el símbol Univers representa, simbòlicament, l'esquadra i el compàs entrecreuats, símbol principal de la maçoneria, que integra el material amb l'espiritual. D'aquí surt com a símbol l'esquadra i el compàs pitagòrics, formada per les figures geomètriques bàsiques més estudiades: el triangle, el rectangle i el cercle. De les quatre peces ceràmiques originals, avui només en queden dues, que caldria protegir pel seu valor històric, ja que són un exemple del pensament maçònic d'un sector important dels constructors republicans.

Figura 3. Caseta de cloració. Foto: A. Morera

Figura 4. Detall de la ceràmica de ventilació de la caseta de cloració, amb l'estrella de 5 puntes maçònica. Foto: A. Morera

Des de la caseta de cloració es conduïa l'aigua, per una canalització soterrada, fins al dipòsit regulador de la Torre dels Galls. Aquesta canalització era de secció circular –20 cm de diàmetre– i tenia un pendent molt baix, de l'ordre del 0,003 % a un 0,004 %, és a dir entre un 3 i 4 per mil. Avui, aquesta conducció i el dipòsit regulador ja no existeixen i l'aigua que arriba a la caseta de cloració es condueix a la font de Can Matons. A la font trobem dos xopets decantadors oberts, una petita bassa rectangular de 3 m² amb una sortida d'aigua a un pericó amb dues tapes de formigó on actualment es desvien l'aigua per regar els horts, un dipòsit regulador obert d'obra de fàbrica rectangular d'uns 18 m² de superfície amb una comporta de sortida a la canonada de 30 mm de diàmetre.

Des del dipòsit regulador de la Torre dels Galls, l'aigua arribava, després d'un recorregut per gravetat de 4,67 km, al dipòsit del cementiri de Mollet. L'aigua viatjava per una canonada de pressió, de secció circular i 150 mm de diàmetre. Al llarg del recorregut el pendent era força variable i havia de superar un sifó. La diferència de cotes entre la Torre dels Galls i el dipòsit del cementiri era de 43 m, de manera que la canonada havia de resistir, a plena càrrega, una pressió hidràulica de 4,3 kg/cm². Aquesta diferència de cotes garantia el bon funcionament hidràulic i la superació del sifó del Besòs. La canonada treballava a plena càrrega, de manera que s'havia de mantenir l'estanqueïtat de tota la conducció i s'havien de treure les bosses d'aire, mitjançant la instal·lació –en els punts més elevats dels traçat– de cinc vàlvules ventosa. En les zones més baixes, es van instal·lar cinc vàlvules

Figura 5. Font de Can Matons. Foto: A. Morera

de descàrrega per buidar la canonada, amb les seves corresponents arquetes o pericons pel manteniment de la conducció.

De la Torre dels Galls, la canonada travessava tot el municipi de Martorelles: carrer Josep Anselm Clavé, avinguda Piera, riba dreta del torrent de Can Sunyer, carrer Francesc Macià, travessava pel cap de baix del carrer del Sol i el camí de Can Sivit, passava prop de Ca l'Arquer, travessava la carretera de la Roca –BV5001– i continuava pel carrer Barcelona –passava per davant de la DERBI– i finalment continuava pel pont antic del Besòs². Ja en el terme municipal de Mollet, passava pel carrer Indústria, per sota la línia fèrria Barcelona-França, continuava pel carrer Berenguer III fins als Quatre Cantons, seguia per l'avinguda Jaume I fins al carrer Feliu Tura i pujava pel carrer Palaudàries fins al dipòsit del cementiri, des d'on es feia la distribució als abonats de Mollet. Aquest dipòsit –avui en desús– fou construït l'any 1911 i tenia una capacitat de 3000.000 l. Encara queda dempeus la torreta de ventilació, que té un aire modernista.

Adquisició de la mina de Can Subirà i desenvolupament de les obres

Segons escriptures, la propietària de la mina de Can Coll, l'any 1870, era Josefa Golorons i Riera. L'1 d'abril d'aquest mateix any, la va vendre a Josep Prunés i Xicola, juntament amb una porció de terra. Uns quants anys més endavant, el 18 de desembre del 1893, Josep Prunés va vendre la mina a Joan Subirà i Jornet, amb una porció de terra d'una mica més de 4 ha i un dipòsit quadrat a l'indret de la finca anomenada Horta de Can Font.

El Ple de l'Ajuntament de Mollet, del 10 de novembre del 1931, va exposar la insuficiència del subministrament d'aigua potable municipal i proposava l'adquisició d'un cabal d'aigua existent en el terme municipal veí de Santa Maria de Martorelles. L'alcalde, Feliu Tura Valldeoriola, va resoldre el 20 de novembre de 1931 acreditar l'exempció de subhasta o concurs d'adquisició de la mina atesa l'extraordinària urgència de resoldre les deficiències d'abastiment domèstic d'aïshores i la necessitat d'aigua per als serveis de neteja i sanitat i el creixement i desenvolupament del poble.

L'Ajuntament ja havia decidit que compraria la mina de Can Subirà, la potabilitat de l'aigua de la qual quedava convenientment acreditada amb les anàlisis fetes per la Diputació Provincial de Barcelona per assegurar la idoneïtat de les aigües. També un estudi hidrogeològic encarregat per l'Ajuntament al geòleg Albert Carsi per avaluar la captació dels pous municipals existents com el de l'Aiguaviva i el de la mina de Can Subirà i

² En el projecte inicial la canonada passava per la llera del Besòs, però en un informe de l'enginyer municipal s'aconsellava que la conducció passés pel pont de la carretera de Sabadell a Badalona, és a dir pel pont antic del Besòs.

la seva conca concloïa, el gener de 1933, que la conca hidrogràfica del torrent de Can Gurri era de 800 ha, amb un rendiment de 4 l/minut per ha. El cabal mesurat de la mina es considerava suficient per donar servei a la població de llavors i garantia que podria abastir un augment de població fins a 10.000 habitants.

L'escriptura del 14 de març de 1933 formalitzava la compra venda de la mina de Can Subirà entre Jaume Subirà i Baró i l'Ajuntament de Mollet. El consistori en va pagar 32.500 ptes. per la compra de la mina, els drets de pas fins a la carretera provincial i el dipòsit de l'extrem sense cobrir a l'Horta de Can Font.

El projecte executiu des les obres de conducció de l'aigua des de Santa Maria de Martorelles a Mollet del Vallès, fet per l'arquitecte municipal Manuel Cases Lamolla l'abril del 1932, no s'ha trobat complet a l'Arxiu Municipal de Mollet. Existeixen annexos i variants del projecte inicial, però no se sap el traçat exacte i definitiu d'algun tram, sobretot la del pas de la conducció pel municipi de Martorelles.

L'Ajuntament va enviar una còpia del projecte als Serveis Hidràulics del Pirineu Oriental el 1933 i aquest ens va publicar, en el Butlletí Oficial de la Província de Barcelona (BOPB) del 17 de novembre del 1933, l'obra d'ampliació de la captació de la mina de Can Subirà, alhora que obria un termini informatiu i d'al·legacions.

Van presentar al·legacions propietaris de terrenys veïns de la mina, l'Ajuntament de Barcelona i la societat Aigües de Barcelona, però totes van ser desestimades en data 23 de maig de 1934 i es va concedir a l'Ajuntament l'adquisició dels 3,09 l/s de la mina de Can Subirà.

Abans de poder passar a convo-

car el concurs per a l'adjudicació d'obres, l'Ajuntament va haver de resoldre situacions i tràmits força complicats, ja que el pressupost de l'execució del projecte superava de molt els recursos pressupostaris ordinaris, de manera que calia aprovar un pressupost extraordinari i buscar recursos per finançar-lo.

La Comissió de Finances de l'Ajuntament, en un informe econòmic emès el 10 de maig de 1932, havia justificat i detallat la necessitat de la compra de la mina de Can Subirà. L'import de l'obra, segons l'avant-projecte, era de 280.000 ptes. El pressupost incloïa la compra de la mina i el seu arranjament i millora, l'arranjament del dipòsit regulador de la Torre dels Galls, les obres de la conducció des de Martorelles a Mollet i la instal·lació de comptadors per l'increment d'abonats que es produïria a la vila.

Es va aprovar un pressupost extraordinari amb aquesta finalitat i es va acordar demanar un préstec a la Caixa de Pensions de Vellesa i d'Estalvis per un import de 280.000 ptes., amb un interès del 6 % per un termini de dotze anys, transformable, si era possible més endavant, en vint anys, amb una quota anual fixa d'interès i amortitzacions

El subdirector de la central de la Caixa de Pensions, a Barcelona, va desestimar el 18 de maig de 1932 la sol·licitud de préstec amb l'argument que, estatutàriament, tenien un ordre de preferència d'inversions i que en primer lloc figurava la construcció de grups escolars. A més, deia, les inversions socials de la Caixa havien de ser proporcionals al fons d'estalvi i assegurances socials procedents de cada municipi on s'estenia la seva actuació. L'alcalde Feliu Tura va reiterar i pregar

la sol·licitud de préstec, argumentant la prioritat social de l'obra, i va demanar que la Caixa d'Estalvis de Mollet passés a ser sucursal de la Caixa de Pensions. Finalment, el 27 de maig de 1932 el Patronat de Previsió Social de la Caixa va notificar a l'alcalde Feliu Tura que el Consell de la Caixa de Pensions havia acordat concedir el préstec de les 280.000 ptes. Per finalitzar els llargs tràmits, la concertació del préstec va rebre la preceptiva autorització especial del Ministeri d'Hisenda en data 7 de setembre de 1932.

Un cop superat el finançament, el tràmit d'inici de les obres presentava altres dificultats per resoldre. La Comissió d'Obres Públiques municipal es plantejava amb preocupació que anava passant el temps i la portada d'aigües era d'extraordinària necessitat per al poble. Hi havia diversos factors que retardaven la licitació de les obres, entre ells la manca d'una persona preparada per solucionar el complicat tràmit administratiu per obtenir l'autorització del Ministeri d'Obres Públiques. Per això, en data 1 de març de 1934, va proposar encarregar a Joaquim Henrich Llonc, advocat especialista en expedients d'aigua, la tramitació de l'expedient i aconseguir la subvenció del Ministeri en un període màxim de quatre mesos després que l'enginyer de la delegació dels Serveis Hidràulics del Pirineu Oriental havia fet la inspecció sobre el terreny.

Finalment, el Ple de l'Ajuntament del 18 de juny de 1934 va resoldre convocar una subhasta per adjudicar les obres del projecte. En el plec de contractació hi havia una clàusula que feia referència a la contractació preferent de treballadors del poble que estiguessin en atur forçós i que reuissin les degudes condicions de capacitat i rendiment.

No fou fins al 3 de març de 1936 que l'alcalde Feliu Tura va demanar al Ministre d'Obres Públiques l'autorització per poder començar les obres d'execució de portada d'aigua de la mina de Can Subirà, sobre la base que ja es disposava del préstec corresponent, que cada any, quan arribava al mes de maig minvava el subministrament d'aigua potable de les fonts públiques municipals i això feia perillar la salut pública, i, finalment, argumentava un tercer factor, el de l'atur forçós de la població, que havia augmentat perquè la Teneria Moderna Franco Española, una de les indústries més importants de Mollet, havia aturat l'activitat per poder reduir estocs de producció, producció que havia augmentat molt l'any 1934 a conseqüència de canvis organitzatius implantats aquell any.

Entre els anys 1936 i 1937 es van efectuar tots els tràmits destinats a la contractació i l'execució de les obres. Es van adjudicar les obres, però més endavant, un dictamen de la Comissió d'Obres Públiques de l'11 de gener de 1937 va apreciar una manca de direcció tècnica, indispensable en unes obres d'aquesta envergadura, i va proposar el nomenament de l'enginyer industrial Ferran Vilagut. El Consell Municipal del 15 de gener del 1937 va informar que l'enginyer municipal havia fet algunes modificacions del projecte primitiu redactat per l'arquitecte municipal Manuel Cases l'abril de 1932 i recomanava a la Corporació modificar aquell projecte per tal millorar l'obra i reduir costos.

Segons les dades trobades a l'Arxiu Municipal, es pot concloure que el subministrament d'aigua de la mina de Can Subirà a Mollet es deuria efectuar o a finals dels 1937 o bé a primers del 1938.

El declivi de la mina

La portada d'aigua de la mina de Can Subirà es va gestar i materialitzar durant la II República i en els anys de la Guerra Civil. Un cop acabada la guerra, el nou règim franquista, a més de provocar l'exili de milers de republicans i d'implantar el terror de la venjança, els judicis sumaríssims i la fam en els primers anys de la postguerra, també va dedicar-se a desmuntar l'obra dels governs de la II República.

El projecte de subministrament d'aigua de la mina de Can Subirà també fou objecte d'aquesta defenestració. Així, l'11 de maig de 1940, el servei d'Obras Públicas del Cuerpo Nacional de Ingenieros de Caminos, Canales y Puertos de la delegació dels Servicios Hidráulicos del Pirineo Oriental va desestimar i denegar el projecte de les obres de captació d'aigua potable de la mina que havia enviat el consistori republicà el 5 de setembre de 1936. La raó era que l'informe de l'advocacia del govern de l'Estat no tenia validesa jurídica perquè es va fer durant "la dominación marxista":

"Carecen de validez el informe de la Abogacia del Estado, asi como la propuesta de V.S., por haver sido evacuados durante la dominación marxista, siendo asimismo nulos, por la misma razón, el Decreto de 27 de septiembre de 1936 por el que otorgó una subvención al Ayuntamiento citado, y Orden Ministerial del 23 de octubre del mismo año, dictada como complemento de dicho Decreto, esta Dirección General ha resuelto devolver a V.S. el expediente y proyecto de referencia al objeto de que sirva revalidar los informes aludidos y envíe propuesta conjunta acerca del mismo y del referente a la subvención, ratificados por el Ayuntamiento"

L'Ajuntament va prendre un acord

Figura 6. Plataner de la font de Can Matons.
Foto: A. Morera

municipal el 5 de juliol de 1940 pel qual ratificaven totes les peticions en demanda de subvenció de l'Estat del projecte d'Obres de Millora de Captació d'Aigua i Conducció per l'Abastament de la població de Mollet. Però en revalidar els informes, l'Ajuntament no podia obviar que les obres ja havien estat fetes, per la qual cosa no s'ajustaven al Decret llei del 9 de juliol de 1925, que establia que les subvencions havien de ser per obres que s'havien de començar i no pas ja acabades.

Mentrestant, però, el problema de manca de cabal de la mina de Can Subirà i el problema recurrent de la contaminació de les aigües va propiciar que l'alcalde Ramon Negre encarregués l'any 1945 un segon estudi hidrogeològic al geòleg Albert Carsi per tal de trobar més aigua, ja fos a la mina de Can Subirà o al municipi de Mollet. El geòleg es va ratificar en l'informe que havia emès durant l'any 1932 en què deia que si s'haguessin fet totes les obres de millora proposades, s'hagués obtingut més captació d'aigua potable a la mina. L'Ajuntament va optar per fer la cerca de captació de nous pous dins del municipi per al subministrament d'aigua potable a la població.

L'any 1948 van esclatar a Mollet

una sèrie de febres tifoides³. Sembla que la causa va ser la manca de cloració de les aigües provinents de la mina de Can Subirà, ja que el control tècnic sanitari de l'abastament no estava del tot garantit. L'aigua no es clorava degudament i el control de la xarxa de subministrament era bastant precari. Ja una analítica del 1938 donava el resultat d'aigua no potable. Es pot suposar que des de llavors, els últims mesos de la Guerra Civil i l'aparició d'un consistori de signe franquista, no es va poder atendre degudament la potabilitat de l'aigua fins que el 1948 aquest problema va afectar de ple una població mal alimentada, que vivia enmig de moltes penúries.

El 12 de febrer de 1948, l'alcalde va notificar a l'Inspector municipal de Sanitat Bonaventura Puigcercós Oller que la Jefatura Provincial de Sanidad havien ordenat fer anàlisis químicobacteriològiques de les aigües locals captades al començament de la conducció de la mina de Can Subirà, al pou d'abastament municipal de l'Aiguaviva i al pou de l'escorxador. Els resultats eren que en l'aigua de la mina hi havia una certa quantitat de colibacils⁴ que la feien perillosa per al consum. Es va acordar desinfectar-la degudament. Més endavat, però, el 16 de juny del 1948, l'alcalde Ramon Negre, davant l'aparició al poble de més de trenta casos d'infeccions pel tifus, va haver d'ordenar la vacunació obligatòria a tots els molletans majors de 4 anys.

El problema de l'abastament d'aigua a la ciutat va tornar a fer-se greu, novament, a partir de la dècada dels seixanta, ja que van començar a aparèixer més indústries, amb més necessitats d'aigua, i va començar l'arribada massiva de famílies procedents de diferents punts de l'estat espanyol. L'Ajuntament, que l'any 1959 ja havia començat els contactes amb diferents administracions per a l'arribada de l'aigua del Ter, va haver d'accelerar-ne les gestions a finals dels seixanta, però aquesta connexió no es va produir fins l'any 1979.⁵

Les riuades d'aquelles dècades també anirien minvant l'ús de les aigües de Can Subirà per al servei d'abastament del poble⁶. La riuada del 24 de febrer de 1944 se'n va emportar la canonada de conducció que travessava el riu Besòs portant l'aigua des de Martorelles a Mollet. Fins al cap de quasi dos anys no es va iniciar la reparació d'aquesta canonada, i llavors es va decidir que es conduïria no per la llera del riu sinó per sobre els pilars del pont, a la part alta, per protegir-la de les fortes avingudes d'aigua. Les riuades de l'octubre i el novembre de 1962 no van afectar aquesta conducció, però sí la del 15 d'octubre de 1965, ja que aquesta va provocar l'enfonsament del pont sobre el riu Besòs. El nou pont es va posar en servei el 12 d'abril de 1966.

El 7 de març de 1974 l'alcalde de Martorelles, Lluís Matons, va enviar

³ Malaltia infecciosa, produïda per bacteris, que es transmet generalment a través de l'aigua o l'ingesta d'aliments contaminats.

⁴ Nom usual del bacteri *Escherichia coli*. La seva presència en l'aigua subterrània és un indicador comú de la contaminació fecal.

⁵ Vegeu l'article de M. Carme Macià en aquest mateix monogràfic, "L'aigua del riu Ter a Mollet del Vallès. Del 16 de febrer de 1959 al 24 de gener de 1979"

⁶ Vegeu l'article de M. Àngels Suárez en aquest mateix monogràfic, "Aiguats, nevades, bufaruts i calamarsades històriques a Mollet del Vallès"

una carta a l'alcalde de Mollet Fermín Jaurrieta en què li exposava que, a causa de la sequera que patien, tenien problemes de manca de cabal d'aigua i que aviat no podrien atendre l'abastament de la població. Per això demanava de poder utilitzar l'aigua propietat de l'Ajuntament de Mollet en el seu municipi, al·legant que era una aigua que l'Ajuntament de Mollet no feia servir i, per tant, era una aigua que es perdia, i posava a consideració del consistori molletà la possibilitat de vendre-la, cedir o llogar.

El Ple de l'Ajuntament de data 10 de juny de 1974 va acordar concedir gratuïtament la utilització de l'aigua potable de captació propietat municipal a l'Ajuntament de Martorelles, amb la condició que si un dia Mollet necessités aquesta aigua l'Ajuntament de Martorelles li concediria els permisos i li facilitaria al màxim la cana-

lització de l'aigua cap a la ciutat.

La història de la propietat de l'Ajuntament d'una mina en el poble veí s'acaba quan el consistori molletà va acordar en sessió plenària del 25 de setembre de 2001 la cessió gratuïta al municipi de Santa Maria de Martorelles de la mina d'aigua de Can Subirà, i de les seves instal·lacions, cessió que es va oficialitzar en l'acceptació signada el 27 de febrer de 2002.

Actualment la mina d'aigua de Can Subirà no s'utilitza per abastir d'aigua potable el municipi. L'aigua que brolla de la font no és apta per al consum humà⁷ i es fa servir per regar alguns horts. L'Ajuntament de Santa Maria de Martorelles es fa càrrec del manteniment de la font, ha instal·lat un rètol indicant la no potabilitat de l'aigua i ha protegit les boques de registre dels pous de ventilació amb obra per evitar-hi accidents.

⁷ La qualitat de l'aigua que brolla és bona, però no es directament apta per al consum humà, atès que caldria fer els controls sanitaris que estableix la normativa vigent.